

Кубицький С. О., кандидат педагогічних наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ)

Водотика Т. В., магістрант спеціальності „Соціальна педагогіка”, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ)

ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЗМІСТУ ТА СТРУКТУРИ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ

Розглянуто визначення та структуру поняття „екологічна культура” студентів вищих аграрних навчальних закладів I-II рівнів акредитації.

Ключові слова: структура, культура, екологія, екологічна культура, екологічні знання, екологічна освіта.

Рассмотрено определение и структуру понятия „экологическая культура” студентов высших аграрных учебных заведений I-II уровней аккредитации.

Ключевые слова: структура, культура, экология, экологическая культура, экологические знания, экологическое образование.

Determination and structure of concept „ecological culture” is considered students of higher agrarian educational establishments of I-II of levels of accreditation.

Keywords: structure, culture, ecology, ecological culture, ecological knowledges, ecological education.

В умовах сучасного етапу бурхливого розвитку промисловості, транспорту планета Земля „працює на межі” своїх біологічних можливостей щодо життєдіяльності людства. Це пояснюється тим, що природні ресурси та їх відтворюваність мають скінчені величини, водночас вплив людини на природу став фактично неконтрольованим і непрогнозованим. Сьогодні стало очевидним, що вплинути на екологічну ситуацію можна лише через процес освіти і виховання.

Пріоритетними напрямками державної політики щодо розвитку освіти є розвиток системи безперервної екологічної освіти та навчання протягом життя; виховання розуміння цілісності, єдності навколишнього світу, нерозривного зв'язку його компонентів. Погіршення екологічної ситуації, зростання захворюваності населення, пов'язані з цими явищами моральні та матеріальні збитки, спонукають на науковій основі вивчати взаємодію людини з природою, передбачати і прогнозувати її наслідки.

Ефективність розв'язання цієї проблеми значною мірою залежить від змістовної екологічної підготовки студентів у вищих навчальних закладах. Рушієм даного процесу постає екологічна освіта та виховання, основною метою яких є формування екологічної культури, почуття відповідального ставлення до природи, усвідомлення кожним громадянином себе як її частки.

Аналіз досліджень свідчить про наявність теоретичних напрацювань щодо сутності екологічної культури, яка була предметом

дослідження М. Дробнохода, Н.Адаменко, А. Дудаш, Л. Кириленко, С. Івашенко, В. Крисаченко, Н. Негруци, М.Хилько. Мету, завдання і принципи екологічної освіти вивчали Н. Авраменко, П.Бачинський, І. Зверев, Л. Некос, М. Бауер, Г. Білявський, О. Мігрясова, С.Павлюченко; проблему екологічного виховання досліджували: О. Вишневський, Л.Вороніна, В. Комендар, Н. Назарова, О. Пеньковець. Аспектам формування екологічної культури учнів та студентів педагогічних навчальних закладів присвятили свої дослідження Т. Гладюк, О. Король, Т. Кузнецова, С. Либідь, В.Львова, П. Пономарьова, Г. Пустовіт, Г. Тарасенко, М. Швед, А. Бегека.

У наявних наукових працях і спеціальних дослідженнях певною мірою вже розкрито зміст, завдання, форми та методи формування екологічної культури. Водночас ученими ще недостатньо приділено уваги проблемі формування екологічної культури студентів-аграрників, виявленню найбільш раціональних форм, методів і засобів їх екологічної освіти та екологічного виховання. Виходячи з цього, **метою** статті є проведення педагогічного аналізу змісту та структури екологічної культури студентів вищих аграрних навчальних закладів I-II рівнів акредитації.

Проблема визначення сутності та структури поняття "екологічна культура" інтенсивно почала досліджуватися з 80-х років минулого століття. Ґрунтовне розкриття різних її аспектів знаходимо у працях відомих учених України та зарубіжжя. Однак

проблему еколого-професійної орієнтації студентів вищих аграрних навчальних закладів I-II рівнів акредитації висвітлено, на наш погляд, недостатньо.

Поняття “структура” екологічної культури (з латинського *struktura* – будувати, споруджувати), можна визначити як будову і внутрішню форму організації системи, як єдність стійких, закономірних взаємозв'язків між її елементами. Структура екологічної культури, як об'єктивна єдність компонентів, існує реально і не залежить від нашого знання чи незнання про неї.

Для повного визначення сутності поняття „екологічна культура” спочатку звернемось до понять „культура та „екологія”. Термін „культура” походить від латинського „*cultura*”, що значить „обробка, землеробство, виховання, освіта, розвиток, поклоніння, повага”. Таким чином, цей термін трактується неоднозначно і багатозмістово. За давніх часів термін „культура” найчастіше вживався для позначення сільськогосподарської діяльності людини, або ж виховання і навчання дітей (у тому числі й стосовно вдосконалення ними свого фізичного стану). Згодом цей термін набув універсального значення, став категорією, що характеризує особистість.

Культура, як складне соціальне явище, має кілька “векторів” – предметно-практичний і духовний, суспільно-історичний і особистісний. Так, Л.Буєвою поняття “культура, визначається як “...сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством у процесі суспільно-історичної діяльності, що охоплює, з одного боку, технічні засоби виробництва, матеріальні цінності, а з другого - духовні надбання в галузі науки, мистецтва, літератури, моралі, освіти тощо” [2, с. 112]. Співзвучне до міркувань вказаних авторів і визначення “культури” у філософському словнику, а саме: “Культура – це сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які виражають історично досягнутий рівень розвитку суспільства та людини і втілюються в результатах продуктивної діяльності” [18, с. 265].

Ряд авторів (А.Арнольд, Е.Баллер, В.Межуєв та інші) розглядають культуру як процес творчої діяльності. Виходячи з основних положень цього напрямку, вона розглядається ними як феномен, що поєднує процес створення цінностей і його результат. Діяльність людей з перетворення навколишнього світу розглядається авторами “... як системотвірний компонент культури”. У їх визначеннях прослідковується зв'язок культури з предметно-творчою діяльністю, в

ході якого відбувається саморозвиток і самоствердження людини.

Аналіз наукової літератури за темою нашого дослідження дає нам можливість стверджувати, що процес формування культури йде у взаємозв'язку і взаємозумовленості зі становленням суспільства і всіх його чинників, в складі яких важливе місце займає екологічна ситуація в країні. Причини екологічних проблем вчені вбачають у низькому культурному рівні суспільства, в його поки що не сформованій моральній та екологічній культурі [17].

Тепер перейдемо до визначення поняття „екологія”. „Екологія” – грецьке слово, складається з „*oikos*” – дім, житло, родина і „*logos*” – поняття, вчення. Його ввів у науку в 1866 році Ернст Геккель, видатний німецький природодослідник. Він вважав предметом дослідження екології зв'язок живих істот із навколишнім середовищем.

У екологічному енциклопедичному словнику під *екологією* розуміють синтетичну біологічну науку про взаємовідносини між живими організмами і середовищем їх проживання. Екологія відноситься до фундаментального підрозділу біології, яка досліджує фундаментальні властивості життя. Основний предмет екології – вивчення сукупності живих організмів, які взаємодіють один з одним і утворюють з навколишнім середовищем певну єдність (тобто систему), в межах якої здійснюється процес трансформації енергії і органічної речовини [19, с. 359].

В останні роки екологічній освіті і вихованню приділяється достатньо уваги на всіх рівнях. Цілий ряд наукових робіт освітян присвячено проблемі формування феномену екологічної культури особистості, а саме: В.Бондаренка, Т.Вайди, Е.Гірусова, С.Глазачева, Н.Грейди, І.Зверева, М.Кисильова, Л.Когана, О.Король, В.Крисаченко, Л.Лук'янової, А.Суравегіної, М.Тарасенка, Г.Ширесова та інших. Екологічна культура розглядається як необхідний компонент оптимізації взаємостосунків суспільства і природи, що є умовою виживання людства.

У літературі зустрічаються найрізноманітніші тлумачення поняття „екологічна культура”. Найбільш загальним є визначення, що наведено у роботі М.Реймерса: „Культура екологічна – етап і складова частина розвитку загальносвітової культури, що характеризується гострим, глибоким і всезагальним усвідомленням суттєвої важливості екологічних проблем у

житті і майбутньому розвитку людства” [14, с. 121].

Екологічна культура за В.Крисаченком характеризується як спосіб самоорганізації істотних сил людини в умовах конкретного природного середовища.

І.Зверев визначає екологічну культуру як частину загальної культури людини. На його думку, екологічна культура стосується всіх сторін матеріального й духовного життя нашого суспільства, кожної людини і виражається в таких видах наукової і практичної діяльності, що забезпечують збереження й збагачення навколишнього середовища, створюють сприятливі умови для життя людини, її всебічного розвитку [6]. Основною рисою екологічної культури, вважає І.Д.Зверев, - є „вміння прогнозувати віддалені наслідки втручання людини в природні взаємозв'язки, широкий погляд на багатогранність цінностей природи, вміння підкоряти всі види своєї діяльності вимогам раціонального природокористування, піклуватися про поліпшення навколишнього середовища, не допускати його руйнації і забруднення” [6, с. 9].

Г.Тарасенко визначає [16] поняття „екологічна культура” як інтегративне утворення в структурі загальної культури людини, яке сприяє оволодінню багатством екологічно значущих ціннісних підходів до природи в межах інтелектуальних, емоційних, вольових проявів особистості.

За ствердженням Л.Морозової, екологічна культура є важливим елементом загальної культури людства, і з часом посяде домінуюче місце серед інших галузей культурної діяльності. Досліджуючи даний феномен, Л.Морозова дає таке її визначення: “Екологічна культура – це творча, свідомо діяльність людей у процесі освоєння та збереження життєво необхідних цінностей природного середовища” [10, с. 90].

Майже всі автори вказують на основні компоненти екологічної культури: система екологічних знань; система вмінь і навичок з раціонального використання, збагачення й охорони природи; система екологічних норм, цінностей; соціальна природоохоронна практика.

Фенчак Л.М. зазначає, що сутність поняття “екологічна культура” визначається на підставі соціального замовлення суспільства щодо навчання і виховання спеціаліста. Формування екологічної культури є процесом складним, суперечливим і багатоетапним. І пропонує наступні *структурні елементи екологічної культури*

студента: екологічні знання - екологічне мислення - екологічна свідомість - екологічний світогляд - екологічна етика - екологічна культура [17].

Кожне з них відповідає певному рівню або етапу формування екологічно зрілої людини. Однак, без урахування світоглядно-педагогічних аспектів визначення всієї гами компонентів, що впливають на свідомість молоді, не можна говорити про формування екологічної культури майбутнього фахівця-аграрника.

Це можливо тільки при поступовому переході від одного етапу до наступного. Від екологічних знань до екологічної культури – така логіка побудови цього неперервного ланцюга, кожний етап якого (окрім першого і останнього) ґрунтується на попередньому і готує базу для наступного. Всі вони взаємопов'язані, хоч кожен із них відносно самостійний. Між ними існує певна наступність. Розглянемо кожен з названих етапів детальніше [17].

Одним із важливих елементів і показників, що характеризують рівень екологічної культури особистості майбутніх фахівців-аграрників, є екологічні знання. Саме наукові, систематизовані екологічні знання складають ядро теоретичного рівня екологічної свідомості і культури, саме вони можуть стати основою для успішної екологічної діяльності людей.

На думку Л.Немець зміст екологічних знань включає:

- розуміння природи як єдиного цілого;
- розуміння діалектичного зв'язку природи і суспільства;
- сутність відносин суспільства і природи, людини і природи;
- морально-естетичний вплив природи на людину;
- вплив природного середовища на здоров'я людини;
- практичну діяльність суспільства з охорони природи, раціонального використання природних ресурсів [12].

Екологічні знання є системотвірним елементом екологічної свідомості і культури. Без екологічних знань неможливе ні нове мислення, ні розробка стратегії розв'язання регіональних проблем і подальший розвиток культури.

Екологічні знання – це продукт суспільного розвитку. Вони зростають у процесі історичного становлення суспільства, взаємодії людини і природи, від емпіричного рівня до рівня теоретичних систем, що складають основу екологічного світогляду,

свідомості і культури. Рівень екологічних знань, на нашу думку, впливає на ставлення людей до природи, визначає і регулює його.

Екологічні знання характеризуються певною структурою. І.Сафонов у своєму дослідженні виділив наступні складові [15]:

- знання з фундаментальних проблем взаємодії суспільства і природи, що включають природничонаукові і філософські аспекти;

- спеціальні екологічні знання, які безпосередньо пов'язані з професійною діяльністю людини;

- екологічні знання міждисциплінарного характеру, тобто знання, що відображають взаємозв'язок екології – педагогіки, екології – хімії, екології – економіки тощо.

Н.Деленчук та І.Дроздова до екологічних знань включають [4, с. 17-31]:

1) характеристику загальної теорії стосунків людини з природою;

2) систему природничонаукових знань про взаємодію суспільства і природи, етапи розвитку цієї взаємодії;

3) знання про соціально-економічні закономірності природокористування;

4) історію охорони природи й організацію її на сучасному етапі;

5) ціннісні екологічні орієнтації;

6) систему правових і моральних, науково-обґрунтованих норм, правил ставлення до природи, умінь і навичок.

Слід зазначити, що формування екологічної культури студентів вищих аграрних навчальних закладів має свої певні особливості, до яких можна віднести:

- взаємозв'язок глобальної, регіональної і місцевої інформації про екологічні проблеми у навчально-методичних комплексах дисциплін всіх циклів підготовки;

- правове забезпечення курсів екологічної спрямованості;

- формування у студентів коеволюційних підходів та поглядів на екологічні проблеми (вивчення взаємозв'язків і взаємозалежностей суспільства і природи, що закладає підвалини виховання правильної екологічної поведінки студентів аграрних технікумів у своїй майбутній професійній діяльності, дозволяє мати чіткі уявлення про процеси, що не призводять до порушення екологічної рівноваги в екосистемах);

- переважна більшість студентів аграрних технікумів і коледжів є вихідцями із сільської місцевості, що тісно пов'язує їх з навколишнім довкіллям і відповідно розумінням сучасних екологічних проблем [17].

Екологічні знання є основою для вищої форми людського пізнання - екологічного мислення. Цей феномен науковці у своїх дослідженнях визначають по-різному. Так, Р.Карпінська зауважує, що екологічне мислення синтезує наукові знання як „...універсальну мораль, яка виходить за межі міжособистісних стосунків і включає естетичне ставлення людини до природи, елементи правової свідомості та філософське осмислення людиною свого місця у навколишньому світі” [7, с. 25-28].

А академіки В.Казначеев і А.Яншин відзначають, що „...екологічне мислення – це рівень знань, культури, виховання, при якому кожен у своїй професійній і непрофесійній діяльності переслідує мету створення і організації найкращих умов психоемоційного, природного і суспільного середовища для подальшого розвитку людини, збереження і розвитку її здоров'я” [18].

Особливе місце в ланцюгу чинників, що обумовлюють формування екологічно зрілої особи, займає екологічна свідомість. Під нею, на нашу думку, слід розуміти людську здатність ідеального відтворення дійсності в мисленні.

З погляду змісту науковці-екологи характеризують її як „...сукупність, поглядів, теорій і емоцій, що відображають проблеми співвідношення суспільства і природи в плані оптимального їх вирішення відповідно до конкретних соціальних і природних можливостей” [3].

Екологічна свідомість формується із знань і переконань у галузі взаємостосунків суспільства і природи, ґрунтується на екологічно доцільному ставленні до природних ресурсів, вміннях застосовувати науково обумовлені рішення по відношенню до природи; відображає індивідуальний досвід спілкування з природними системами. Розкриваючи структуру екологічної свідомості нашого сучасника, вчені виділяють ті основні компоненти, які відображають його соціальну сутність і регуляторні функції. У зв'язку з цим екологічна свідомість містить [13]:

- свідоме засвоєння людиною норм науково обумовленого, екологічно відповідного, раціонального природокористування і відпрацювання на цій основі системи екологічних переконань, знань, умінь, які б забезпечували оптимальну, у ставленні до природи, його практичну діяльність;

- засвоєння норм використання техніки, сучасних технологій і засобів організації господарської діяльності людини під кутом

зору відповідального ставлення до проблем екології і збереження природи, правову культуру і глибокі знання природоохоронного законодавства, екологічної ситуації, яка утворилася у сфері виробничої діяльності, за місцем проживання, в регіоні і державі, в глобальних масштабах;

- розуміння себе як частини природи, яка є для людини джерелом здоров'я, гуманізму, патріотичних почуттів, моральних, естетичних, санітарно-гігієнічних і інших якостей, сприйняття природи як суспільної цінності.

Екологічна свідомість – це специфічна форма відображення реальної екологічної ситуації, цілісне бачення екологічних проблем, усвідомлення єдності людей і довкілля, наявність внутрішнього саморегулятора екологічно цивілізованої поведінки, почуття відповідальності, здоровий спосіб життя, активна участь у природоохоронних заходах.

Ядром екологічної культури і внутрішнім мотиваційним регулятором поведінки є екологічний світогляд. За ствердженням М.Бауера екологічний світогляд є сукупністю принципів, поглядів, оцінок та знань, що в узагальненій формі визначають цілісне розуміння єдності природного і соціального буття, формують екологічно орієнтовану життєву позицію [1].

Однак, суттєвим для екологічного світогляду є не лише знання, але й переконання. Дійсно, знання – логічний компонент світорозуміння, пізнавально-інтелектуальний бік світогляду, а переконання – моральне й емоційно-психологічне ставлення до знань, до реальності.

Екологічні переконання, що з'являються на основі світорозуміння, є джерелом екологічних потреб – потреб у діяльності (практична її сторона), спрямованій на збереження природи як умови існування людського суспільства. Таким чином, екологічні переконання – це глибоке визнання істинності своїх знань про єдність природи та суспільства, місце і роль людини в цій єдності, недопустимість порушення зв'язків, які забезпечують її цілісність. Вони надають активності світогляду, стають стержнем поведінки, керівництвом до діяльності в природі. На нашу думку, між переконаннями, знаннями та практичною діяльністю у сфері природи існують тісні взаємозв'язки і взаємозалежності.

Складність залежностей між знаннями, переконаннями і практичною діяльністю як елементами діяльності, що впливають одне на одне, необхідно, на наш погляд, постійно

враховувати в процесі екологічного виховання та навчання з метою формування екологічної культури студентів вищих аграрних навчальних закладів I-II рівнів акредитації.

З екологічною свідомістю та екологічним світоглядом тісно пов'язана екологічна етика. Як відмічають Н.Депенчук і І.Дроздова, предметом вивчення екологічної етики є стосунки між людьми через їх ставлення до природи, що здійснюється на основі певного способу виробництва. Але автори стверджують, що головний сенс екологічної етики – не в регламентації вчинків людини, а у включенні в світогляд людей таких знань про природу, які б служили основою правильного ставлення до неї [4, с. 17-31]. Такий підхід на сьогодні є дуже актуальним.

Проаналізувавши ряд першоджерел з проблеми екологічної етики, ми виявили її елементи:

- повага до життя, яка ґрунтується на правилі, що кожна форма життя є неповторною і тому вимагає поваги з боку людини;

- відповідальність за життя на Землі, долю майбутніх поколінь і усіх живих істот, за якість навколишнього середовища;

- бережливе ставлення до використання мінеральної сировини без марнотратства, як один із засобів збереження Землі;

- солідарність людини з природними середовищем, яка ґрунтується на поміркованості;

- суспільне порозуміння як спосіб зрозуміти інших.

Представлені фактори можуть стати правилами, якими повинно керуватися людство, щоб бути екологічно культурним та вихованим.

На основі теоретичного аналізу з розглянутої проблеми, вивчення передового педагогічного досвіду екологічного виховання і навчання студентів у аграрному коледжі, власного досвіду *визначаємо екологічну культуру студента вищого аграрного навчального закладу I-II рівня акредитації* (за Фенчак Л.М) як інтегративну якість особистості, яка характеризується високим рівнем оволодіння системою екологічних знань, умінь, навичок, способами екологобезпечної поведінки та обґрунтованим прийняттям рішень у своїй професійній діяльності з врахуванням основних закономірностей відношень у системі природа-суспільство [17].

Структурними елементами цієї якості є: система наукових знань, спрямованих на пізнання процесів і наслідків діяльності

людини і суспільства у природі, екологічних ціннісних орієнтацій, знання норм та правил поведінки в довкіллі й готовності до природоохоронної діяльності. Основою цього визначення є теорія діяльності, в структурі якої ми виділяємо такі компоненти екологічної культури [17]:

- потребо-мотиваційний (сукупність спонукальних причин діяльності);
- інтелектуальний (конкретні знання, факти, поняття, теорії, закономірності);
- професійно-діяльнісний (активна участь у природоохоронній діяльності, застосування набутих умінь та навичок для вирішення професійних проблем з врахуванням екологічного та морального імперативів).

Зупинимось більш детально на характеристиці змісту цих компонентів екологічної культури.

Потребо-мотиваційний компонент характеризується тим, що потребо-мотиваційну сферу екологічної діяльності студента складають найрізноманітніші інтереси, потреби, прагнення, наслідування і т.д. Відповідно до сучасних психолого-педагогічних уявлень про поведінку і діяльність людини, ми розглядаємо внутрішні та зовнішні мотиви до екологічної діяльності. До мотивів, що виникають безпосередньо в процесі діяльності і виступають її результатом належать:

- пізнавальні мотиви, що спонукають до екологічно спрямованої діяльності з метою пізнання явищ, процесів і закономірностей розвитку навколишнього середовища;
- естетичні мотиви, що виникають в процесі спілкування з природою під час екскурсій, походів, бесід;
- комунікативні мотиви, що характеризуються прагненням до спільної колективної екологічної (навчальної та практичної діяльності, бажання брати участь у загальній справі, спілкуватися з друзями в здоровій (позитивній) комунікативній атмосфері);
- навчальні мотиви пов'язані з інтересом до різноманітних форм навчальної діяльності (зокрема, до ігрових і дослідницьких).

Інтелектуальний компонент екологічної культури студентів складають, перш за все, екологічні знання. У загальному вигляді вони містять наукові відомості в галузі теоретичної та прикладної екології. Закономірності розвитку природи й суспільства (світоглядний аспект), відомості про екологічний стан своєї місцевості, своєї країни (екологічний кругозір та поінформованість). Засвоєння студентами зазначених положень на рівні розуміння сутності екологічних явищ, які вивчаються,

дозволить встановити і усвідомити зв'язки між явищами і процесами природи, виявити їх структуру, причини та джерела функціонування й, таким чином, сформулювати цілісну природничонаукову картину світу.

Професійно-діяльнісний компонент екологічної культури - це екологічні дії, що здійснюються у відповідності з усвідомленою метою. Ці дії виконуються завдяки наявності екологічних знань і умінь, а наслідками таких дій є конкретні особисто, або соціально значні результати. Екологічні уміння студентів поділяються на дві групи:

1) навчально-пізнавальні - уміння роботи зі спеціальною літературою екологічної тематики, повідомлення і доповіді із вивченої літератури;

2) практичні - уміння передбачати окремі наслідки втручання людини в природні процеси, уміння співвідносити свої утилітарні потреби з вимогами раціонального природокористування, уміння пояснювати і залучати інших (перш за все своїх однолітків) до природоохоронної діяльності.

Професійно-діяльнісний компонент відбиває характер і результативність як навчальної діяльності з оволодіння екологічними знаннями й умінями, так і конкретної практичної діяльності студентів з охорони природного оточення. Не можна вважати екологічно культурним студента, який має досить великий обсяг екологічних знань, вміє аналізувати природні явища і взаємовідносини з природою, але не виявляє відповідної екологічної активності.

Формування екологічно орієнтованої та екологічно зрілої особистості шляхом опанування наведених компонентів – це складний, багатогранний, суперечливий і поступовий процес багатоступеневої неперервної освіти, який реалізується за допомогою дії не лише на інтелект людини, але й на її емоції, на весь спектр її духовних здібностей у поєднанні суспільного і родинного виховання.

Та, як вважає М.Бауер, рівень опанування даних компонентів екологічної культури залежить від багатьох факторів і, насамперед, від вікових особливостей [1]. З точки зору світоглядно-ціннісних аспектів, Фенчак Л.М. пропонує виділити наступні ступені екологічної зрілості особистості: інформаційно-підготовчий (дошкільний), базово – світоглядний (шкільний), світоглядно – зрілий (вищий), і профільно – фаховий (післядипломний) [17].

На наш погляд, вказані ступені екологічної зрілості є дуже цінними в системі

безперервної екологічної освіти і в процесі формування екологічної культури особистості. Враховуючи специфіку нашого дослідження, вважаємо за необхідне розглянути опанування компонентів екологічної культури студентами на світоглядно-зрілому рівні.

Світоглядно-зрілий (вищий) рівень мають забезпечити вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації. Вони надають загальну і професійну екологічну освіту. Загальна освіта завершує формування екологічного світогляду кожного студента, а професійна освіта навчає на фаховому рівні вирішувати екологічні проблеми. Разом з тим, професійну екологічну освіту можна умовно поділити на гуманітарну, природничу, промислову і сільськогосподарську. Загальна і перші два види професійної екологічної освіти формують екологічну свідомість, екологічні та етичні якості, екологічну культуру і розуміння сучасних проблем охорони довкілля, а промислова та сільськогосподарська екологія диференціює та поглиблює все сказане раніше і надає спеціальні знання для вирішення цих проблем у конкретній галузі народного господарства [1].

Отже, процес формування екологічної культури повинен бути невід'ємним у загальній підготовці кожного спеціаліста, а особливо спеціалістів сільськогосподарського спрямування, оскільки об'єктом сільськогосподарського виробництва є земля - основний компонент природного середовища [5].

Слід, також, зауважити, що екологічна освіта та виховання, які забезпечуються вищими навчальними закладами, є продовженням попередніх етапів навчання. У зв'язку з цим освіта на цьому рівні повинна бути якісно вищою, з більш глибоким рівнем знань про навколишнє середовище.

На основі набутих знань на світоглядно-зрілому рівні, їх ціннісної оцінки, функціонування і поглиблення екологічного мислення, у майбутніх фахівців формується системне уявлення про природу, формується екологічна свідомість, яка дає можливість у будь-якій ситуації робити екологічно-розумний вибір і не дозволяти наносити шкоди природі, бачити не лише обмежені ближні, але й віддалені наслідки антропогенних дій.

Екологічна культура включає в себе існуючу в суспільстві систему екологічної освіти і виховання населення. Рівень екологічної культури особистості з цього погляду можна розглядати як рівень її екологічної вихованості, а екологічна освіта і

виховання відповідають завданням формування екологічної культури. На основі цього ми вважаємо, що *напрямами формування екологічної культури* майбутніх фахівців-аграрників виступають екологічна освіта, екологічне виховання та екологічна діяльність.

Іншими словами, компонентами екологічної культури фахівців сільськогосподарського виробництва є екологічна освіченість, екологічна вихованість, переконання в необхідності природоохоронної діяльності на виробництві і готовність застосовувати в ній набуті знання. Охарактеризуємо коротко названі складові.

Сучасна екологічна освіта – це освіта, у якій пріоритетними є екогуманні та ноосферні цінності, яка націлена на радикальне розв'язання проблеми формування екологічної культури особистості. Треба відмітити, що сама по собі екологічна освіта не розв'язує цієї проблеми, якщо вона буде відірвана від інших видів освіти, як і розв'язання проблеми формування екологічної культури неможливе без розв'язання всього ланцюга глобальних проблем людства. Але, чим освіченіше людство, тим більше воно прагне до забезпечення особистої екологічної безпеки, творчо підходить до цієї проблеми.

Ми вважаємо, що екологічна освіта у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації має здійснюватись у тісному зв'язку з фізичною, хімічною, інженерно-технічною, економічною, юридичною та гуманітарною освітою в процесі вивчення всіх природничих та спеціальних дисциплін, які тією або іншою мірою торкаються різних аспектів природокористування.

Аналіз науково-педагогічної літератури засвідчив, що сьогодні екологічна освіта в системі вищої школи України впроваджується та розвивається за такою схемою [9]:

1. Базова екологічна освіта студентів на основі вивчення загальних гуманітарних та природничих дисциплін.

2. Самостійний курс з основ екології обсягом до 54 год. залежно від профілю факультету.

3. Подальше формування екологічних знань під час вивчення спеціальних та прикладних дисциплін, а також прикладних екологічних практикумів.

4. Узагальнення і закріплення екологічних знань у практиці, залучення студентів до науково-дослідної роботи з екологічної тематики.

5. Використання усвідомлених екологічних знань у процесі курсового і дипломного проектування.

У сучасній педагогічній літературі, як у зарубіжній так і вітчизняній, визначено, що освіта в галузі навколишнього середовища є перманентним процесом, який охоплює людей різного віку на всіх ступенях формальної і неформальної освіти. Вона готує людей до життя, навчає їх розуміти основні проблеми навколишнього середовища і дає навички та засоби, необхідні для того, щоб освіта могла відігравати певну роль у поліпшенні умов життя людини і збереженні довкілля.

В Концепції неперервної екологічної освіти й виховання в Україні розкриваються основоположні принципи екологічної освіти:

- безперервність, системність і систематичність, які забезпечують організаційні умови формування екологічної культури особистості;

- виховання розуміння цілісності, єдності навколишнього світу, нерозривного зв'язку його компонентів (значну роль у організації цього принципу відіграє вчення про екосистему, біосферу і ноосферу);

- міждисциплінарний підхід формування екологічної культури, що передбачає не механічне включення різноманітних знань екологічної спрямованості до змісту різних предметів, а їхнє логічне підпорядкування основній меті екологічної освіти;

- висвітлення екологічних проблем на глобальному, національному й краєзнавчому рівнях;

- спрямованість навчання на розвиток ціннісно-мотиваційної сфери особистості [8].

Специфічні принципи екологічної освіти визначають екологічне виховання як цілком самостійний напрям у системі загальної освіти й виховання.

Вихідним положенням в тлумаченні поняття „екологічне виховання” стало його визначення в науковій літературі. І. Дедю в енциклопедичному словнику пише, що „екологічне виховання – це формування у людини свідомого сприймання оточуючого природного середовища, переконаності в необхідності бережливого ставлення до природи, розумного використання її багатств, природних ресурсів” [19, с. 358]. Як зазначає А. Некос „... ні один із напрямків виховання не інтегрується іншими в такій кількості, як екологічний. Екологічне виховання – це своєрідний інтегратор у сучасному виховному процесі” [11].

Вирішення проблеми екологічного виховання виявляється набагато складнішим на практиці.

Якщо екологічна освіта людини визначається сукупністю її знань про особливості взаємодії суспільства з природою, то екологічне виховання має набагато складніший зміст, оскільки крім екологічних знань, включає в себе широкий спектр найрізноманітніших людських якостей і характеристик, певний світогляд, світосприймання, моральні, правові, екологічні, соціальні принципи та норми. Тому екологічне виховання немислиме у відриві від естетичної, моральної, правової освіти та виховання. Не злічити прикладів варварського ставлення до природи людей екологічно освічених. Екологічне виховання передбачає формування таких гуманістичних якостей особистості, які, ставши її внутрішнім надбанням, функціонують у практиці повсякденного життя як внутрішній регулятор і контролер поведінки людини. Екологічно вихована людина не з примусу, а саме з принципів не дозволить собі заподіяти шкоду природі та іншим людям. У зв'язку з цим екологічне виховання сьогодні є вирішальною умовою запобігання подальшій деградації природного середовища, забезпечення коеволюції природи і суспільства, створення ноосфери – такого симбіозу суспільства і природи, в якому подолано загрозу екологічної кризи, а людина та природа перебувають у стані гармонійної рівноваги [17].

Найважливішою умовою, і разом з тим показником рівня сформованості екологічної культури особистості є практична діяльність. У ній проявляються і закріплюються різноманітні мотиви ставлення до природи і формуються ті позитивні якості особистості, які визначають прагнення до життя у гармонії з природою.

А. Некос визначає екологічну діяльність як дії особи, спрямовані на максимально можливе усунення основних протиріч між намаганням людини до благоустрою у широкому розуміння слова, і створення внаслідок цього екологічно безпечного оточення. Інакше кажучи, екологічна діяльність – це дії, спрямовані на створення екологічної безпеки оточення, на основі згоди із законами природи [11].

Отже, лише оволодівши елементами екологічної культури – відповідними екологічними знаннями, світоглядно-ціннісними орієнтаціями, стилем мислення, екологічно спрямованими уміньми і

навичками, при наявності прагнення брати активну участь у природоохоронній діяльності і здатності передбачення можливих наслідків освоєння природи – можна говорити про формування екологічно грамотного й екологічно культурного спеціаліста.

Таким чином, основними напрямками підвищення рівня сформованості екологічної

культури студентів вищих аграрних навчальних закладів I-II рівнів акредитації є екологічна освіта, екологічне виховання та екологічна діяльність з широкими можливостями залучення студентів до участі в природоохоронних заходах.

Література

1. Бауер М.Й. Екологічні знання у контексті формування світоглядних цінностей суспільства : автореф. ... дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: 09.00.09 / М.Й. Бауер. – К., 1998. – 16 с.
2. Буева Л.П. Человек в мире культуры / Л.П. Буева. – М.: АН СССР. Ин-т философии, 1989. – 112 с.
3. Гирусов Э.В. Экология и экономика природоиспользования: Учебник для вузов / Э.В. Гирусов. – М.: Закон и право, 1998. – 455 с.
4. Депенчук Н.П., Дроздова И.Д. Нравственные аспекты современной экологии / Н.П. Депенчук, И.Д. Дроздова // Интегрирующая функция экологии в современной науке: Сб. науч. трудов. - К.: Наукова думка, 1987. - С. 17-31.
5. Думченко Н.И. Содержание подготовки квалифицированных рабочих кадров в средних профтехучилищах / Н.И. Думченко. - М.: Высшая школа, 1975. – 200 с.
6. Зверев И.Д. Экология в школьном обучении: Новый аспект образования / И.Д. Зверев. – М.: Просвещение, 1980. – 184 с.
7. Карпинская Р.С. Мироззрение в контексте научно-исследовательской деятельности / Р.С. Карпинская // Вопросы философии. - 1997. - № 7. - С. 25-28.
8. Концепція неперервної екологічної освіти та виховання в Україні. Проект // Інформаційний збірник МО України. - К.: Освіта, 1995. – № 14. - С. 2-21.
9. Мітрьасова О.П. Формування системи знань з хімічних основ екології у студентів сільськогосподарських спеціальностей: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Мітрьасова О.П. - К., 2000. – 170 с.
10. Морозова Л.М. Виховання екологічної культури особистості / Л.М. Морозова // Вища освіта України. – 2001. – № 2. - С. 88-91.
11. Некос А.Н., Проченко Т.О. Основи екологічної освіти та виховання у вищих навчальних закладах України: Навчальний посібник / А.Н. Некос, Т.О. Проченко. – Харків: ХТУ, 1997. – 114 с.
12. Немец Л.Н. Конструктивно-географическая основа непрерывного экологического образования и воспитания личности: дис. ... канд. географ. наук: 11.00.11 / Немец Л.Н. – Харьков, 1995. – 217 с.
13. Нінова Т.С. Підготовка майбутніх учителів хімії до екологічної освіти і виховання учнів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Нінова Т.С. – Черкаси, 2002. – 219 с.
14. Реймерс Н.Ф. Охрана природы и окружающей человека среды: словарь-справочник / Н.Ф. Реймерс. – М.: Просвещение, 1990. – 319 с.
15. Сафонов И.П. Формирование экологической культуры учителя: дис. ... канд. филос. наук / Сафонов И.П. – М., 1992. – 176 с.
16. Тарасенко Г.С. Екологічна естетика в системі професійної підготовки вчителя / Г.С. Тарасенко. - Вінниця: Вінницький державний педагогічний інститут, 1997. – 110 с.
17. Фенчак Л.М. Формування екологічної культури студентів вищих аграрних закладів освіти I-II рівнів акредитації: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Фенчак Л.М. – К., 2006. – 180 с.
18. Фіцула М.М. Педагогіка / М.М. Фіцула. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2002. – С. 528.
19. Экологическое воспитание учащихся профтехучилища сельскохозяйственного профиля. Методические рекомендации. – Ленинград, 1990. – 36 с.